

Թիւն է գարձել համալսարաններում կամ 3 մասնաւոր կերպով միտնարութեան մասին դասընթացքեր կարգել: Այդպիսի դասախօսութիւնների մասնակցում են պատեօրներ, ուսուցիչներ, աստուածաբանութեան կանգիտաւաններ (աւարած) և ուսանողներ և ընդհանրապէս այնպիսի մարդիկ, որոնց սրտին կամ մօտ է քրիստոնէութեան տարածման դօրծը կամ ցանկութիւն ունին գործնականապէս ծառայել այդ նպատակին: Այդպիսի մի դասընթացք որոշուած է բանալ եկող մայիսին Լայպցիգին մօտ եղած Լաուզից քաղաքում: Լայպցիգի միտնարական ընկերութիւնը խոստանում է բնակարանի և կերակրի կողմից ամեն տեսակ դիւրութիւններ տալ դասընթացքին մասնակցող անձանց:

— Անցեալ տարուայ ընթացքում Վիեննայի բողոքական համայնքը ստուարացել է 1107 նորագարձներով, որոնցից 937 կաթոլիկ են եղել և 170 հոգի հրէայ: Յամենայն դէպս Աւստրիայում սկսուած հակակաթոլիկական շարժումը հետզհետէ կարծես թուլանում է:

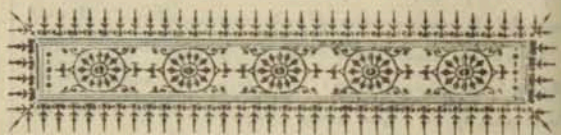
— Ներկայ թուականից՝ Վիեննայի բողոքական աստուածաբանական փակուղւտը մի մի մեծ դիւրութիւն պիտի ստանայ աստուածաբաններ պատրաստելու գործի նկատմամբ: Վաղուց արծարծուած էր աստուածաբանութեան ուսանողների համար առանձին բնակարան ունենալու միտքը: Բուն Գերմանիայում համալսարանական քաղաքներում շատ կան այնպիսի հաստատութիւններ, որոնց նպատակն է աստուածաբանութեան ուսանողներին նիւթապէս և բարոյապէս նպաստելու հիմնաւոր կրթութիւն և գիտնական պատրաստութիւն ձեռք բերելու համար: Այդ հաստատութիւնները յայտնի են զանազան Convict, Theologenheim անուններով, ուր աստուածաբանութեան ուսանողները ձրի բնակարան և վառելիք են ստանում, մի տեսակ համայնական ուսանողական կեանք են վարում այն ուսուցչապետի առաջնորդութեամբ, որին յանձնուած է հաստատութիւնը: Ուսանողներն իրենց շաբաթական գիտական ժողովներն ունին ուսուցչապետի նախագահութեամբ, կարգով շաբաթընթաց թիւներ են կարգում և քննադատութեան ենթարկում: Կամ քարոզներ են խօսում և այսպիսով գործնականապէս վարժուած ապագայ քահանայական պաշտօնի համար: Այդպիսի հաստատութիւններն իրենց մասնաւոր մասնադարաններն ունին, որից օգտուել կարող են ուսանողները: Վան հաստատութիւններ ևս, ուր վերջի շնորհների հետ նաև համայնական ծառ ունին բողոքական ձրի կամ շնչին վճարով:

Ահա այսպիսի մի հաստատութիւն է հիմնուած այս տարուանից բողոքական աստուածաբանութեան փակուղւտի հսկողութեան ներքոյ՝ արժանաւոր հոգեւորականներ պատրաստելու համար: Հակակաթոլիկ շարժմամբ վերջին տարիներս բողոք-

քականութիւնն սկսել է զօրանալ Աւստրիայում և մեծ կարիք է զգացւում պատրաստուած պատերազմների, նոր հաստատութիւնն անշուշտ շատ նպաստաւոր կլինի այս կարիքը լրացնելու համար:

Բողոքական և կաթոլիկ եկեղեցիների օրինակին հետևում է այդպիսի բարեկամական ձեռնարկութիւնների մէջ նաև Ռուսաց եկեղեցին: սեմիւնարիստներին օգնող ընկերութիւններ և շրմայաբաններ՝ հիմնելով: «Ընծայարան» կարելի է կոչել այն հաստատութիւնները, ուր կաթոլիկ, օրթոդոքս և բողոքական եկեղեցիների համար սպասուողներ են պատրաստում գործնականապէս վարժեցնելով մասնակցողներին եկեղեցական պաշտամունքի և քարոզութեան մէջ: Այդպիսի «ընծայարանների սաներ ընդունում են միջնակարգ և բարձրագոյն հոգեւոր դպրոցներն աւարտած երիտասարդներէջ:

Մենք ևս պարտաւոր ենք օրինակ վերցնելու մեր հանգամանքների համեմատ: առանց կոչման պատրաստ սպասաւորութեան եկեղեցին անզօր կլինի իւր գաստիարակական նպատակին ծառայելու և Աւետարանը մեռած տառ կ'ընայ մեր ժողովրդի համար:

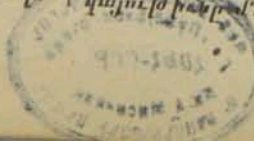
ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ.

Ա.

Գ.

ԻՏՈՒԹԻՒՆ և ԵԿԵՂԵՑԻ՝ վերնադրով մի յօդուածի մէջ «Արարատ»-ի ընթերցողներին փարձել էինք պարզել այն խնդիրը, որ տարաբաղաւոր դեռ շատերի համար վիճելի է, թէ գիտութիւնը, յատկապէս եկեղեցական կամ աստուածաբանական գիտութիւնը, ինչպէս ընդհանուր, այնպէս էլ մեր եկեղեցու դարդացման, բարոյական հեղինակութեան բարձրացման անհրաժեշտ պայմաններից մէկն է: Տգիտութիւնը, մտքերի շփոթութիւնը, բրիւտանէական լուստուր դադափարների բացակայութիւնը մեր եկեղեցու համար նոյնչափ

վաճակաւոր են ներկայումս, ինչպէս Պարսից, Ալաւներ, Մանգոյներ և Սելջուկների վայրենի հալածանքներն անցեալում: Մայր Աթոռը վարչական կեդրոն լինելուց զատ՝ պէտք է գիտնական հեղինակութիւն զատնայ ամբողջ հայ ժողովրդի աչքում, այս էր մեր յոգաւածի էական իմաստը: Ներկայիւ մեր ընթերցողների և բանխմաց հասարակութեան ոչազգայնութիւնն ենք հրաւիրում մի ուրիշ կարեւոր հարցի վերայ, որ շատ սերտ առնչութիւն ունի վերայիշեալի հետ: Մեր խօսքը վերաբերում է այն խնդրին, թէ անհրաժեշտ է Մայր Աթոռի մատենադարանը ճոխացնել եւ կեդրոնական հայագիտական լիակատար մատենադարան կազմել:

Գիտութեան բարդաւաճման համար կարեւոր հաստատութիւն է մատենադարանը: Առանց մատենադարանի ոչ միայն գիտութիւն, այլ և ընդհանրապէս մարդկային հոգեւոր կեանքի անդհատ զարգացում լինել չէ կարող: Անցեալ սերնդի մտքի արդիւնքը անօգուտ և մեռած գանձ կլինէր մեզ համար, եթէ հնարաւորութիւն չունենայինք օգտուելու նորա մտքերը բովանդակող գրքերից: Տպագրութեան արուեստի հիմնադիրը մարդկութեան ամենամեծ բարեարդների կարգն է անցել այն պատճառով, որ միջոց է գտել համեմատաբար էժան գնով մատչելի դարձնել ընդհանրութեան անհասների մտքի արդիւնքը: Բայց դժուարութիւնները դորանով չեն վերանում: Ընթերցող հասարակութիւնից շատ քիչ տուիտ հնարաւորութիւն ունի ձեռք բերելու այն իսկ իւր սիրած ամենակարեւոր գրքերը: Այս դժուարութիւնը վերացնելու համար են հաստատում հասարակաց ընթերցարանները, մատենադարանները, ընթերցողը մի ջնջին տուրք վճարելով՝ իրաւունք է ստանում ընթերցանութեան համար օգտուելու հարիւրաւոր պարբերական թերթերից և հաղարտոր գրքերից: Քաղաքակիրթ ազգերի մէջ հասարակաց կամ ժողովրդական մատենադարանները նոյնչափ անհրաժեշտ հաստատութիւններ են համարւում, ինչպէս գարոյնները մեր քաղաքների հասարակութեան համար:

Բայց մեր խօսքը գիտնական մատենադարանի մասին է, որ շատ աւելի մեծ պահանջներ է պահանջում: Ինչպէս հասարակ ժողովուրդը հնարաւորութիւն չունի առանց հանրական մատենադարանների իւր ընթերցանութեան յազուրդ տալ, ինչպէս առանց հասարակաց մատենադարանների հոգեւոր քաղաքակրթութեան պատշենքը շատ դժուարութեամբ կամ շատ ջնջին չափով կարելի է մատչելի դարձնել հասարակութեան, այնպէս էլ առանց գիտնական մատենադարանի ցնորք է երազել գիտութեան բարդաւաճման մասին: Թող հարիւրաւոր մարդիկ պատրաստուած լինին գիտութեամբ զբաղուելու, առանց մատենադարանի անընդունակ կլինին իրենց նախապատրաստութեան համապատասխան արդիւնք տալ: Գիտութեան զարգացումը և մատենադարանների ծագումը երկու ամենասերտ առնչութեամբ կապուած գաղափարներ են, կրած է գիտնականը առանց մատենադարանի, մեռած, անօգուտ գանձ է մատենադարանն առանց գիտնական աշխատաւորների: Բայց մատենադարանի գոյութիւնն ինքնըստինքեան խթան է դառնում գիտութեան մասին փոքր ի շատէ: զազափար ունեցող մարդկանց զբաղուելու և իրենց մտաւոր կարողութիւնը արդիւնաւորելու ընդհանրութեան համար: Այն ժողովուրդը, որ գեռ ևս մատենադարան չունի գիտութեան պահանջների համեմատ, որ գեռ ևս այն գիտակցութեան չէ հասել, թէ մատենադարանը ազգային ամենակարեւոր հաստատութիւններից մէկն է, որի համար ոչ մի ջանք և զոհաբերութիւն չպէտք է խնայել, իրաւունք չունի քաղաքակրթութեան անունով խօսելու: Ազգերի հասունութեան լուազոյն նշանը ազգային մատենադարանի և թանգարանի գոյութիւնն է: Հոգեւոր կեանքով վերամշտող ազգերի պատմութիւնը պարզ կերպով ցոյց է տալիս մեզ այս իրողութիւնը, նախնեաց թողած քաղաքակրթութեան մնացորդներն ու հնութիւնները հաւաքելուն հետեւում է անցեալի և ներկայի ուսումնասիրութիւնը, իսկ այս ամենի արդիւնքը հոգեւոր նոր կեանք, նոր քաղաքակրթութիւնն է:

Բ.

Բայց ոչ միայն հողերը նոր կեանքով վերածնունդ, այլ եւրոպական բոլոր ազգերին յատուկ է այս երեւոյթը։ Օտարականը մտնւմ է զարմացած, տեսնելով եւրոպական ազգերի գործ դրած նիւթահան և բարոյական զսոգութիւններն արուեստի, հնութեանց թանգարանների և մատենադարանների համար։ Մի քանի տեղեկութիւններ, որ մենք քաղել ենք գիտնական թերթերից, այլ և այլ պետութիւնների ազգային մատենադարանների մասին, բաւական են պարզելու այդ տեսակ հաստատութիւնների գնահատութիւնը քաղաքակիրթ ազգերի կողմից։ Աշխարհիս ամենամեծ մատենադարանը, եթէ չենք սխալուում, բրիտանական թանգարանն է։ Բազմութիւ գիտնականներ մատենադարանապետի պաշտօն են կատարում՝ ձեռքի տակ ունենալով համալսարանաւարտ օգնականներ, որոնք կարգաւորում են տպագրւած գրքերն ու ձեռագիրները, գիտութեան պաշտօնականների համեմատ ցուցակներ են պատրաստում և ընդհանրապէս ամեն տեսակ գիտութիւններ ստեղծում գիտութեամբ զբաղւողների համար։ Մատենադարանի գիտնական ցուցակը, որի պատրաստութեան համար աշխատել է հաստատութեան ամբողջ կազմը, տպագրւում է 1880 թուից և միայն այս տարի է վերջացել։ Ամբողջ ցուցակը կազմած է 800 մեծ հատորներից, այն ինչ անաչ ձեռագիր ցուցակները 2000—3000 հատորից էին բաղկացած։ Բրիտանական մատենադարանը ընդհանուր մարդկային մտքի արտագրութեան թանգարան կարելի է անուանել, որովհետեւ այնտեղ հաւաքւած են ոչ միայն նոր լեզուներով հրատարակւած բոլոր գրքերը, այլ և ամենաշին ազգերի՝ եգիպտացիների, Ասորեստեցիների, Բաբելոնացիների հնութիւններն ու աղիւսէ մատենադարանները, յունական, լատինական, տարական, հայոց և միւս ազգերի ձեռագիրներն ու պատկերասի մատգորդները։ Հենց միայն տարական ձեռագիրների թիւը 1200-ի է հասնում։ Այս հաստա-

տութեան մասին ընթերցողներին կործ դադար տալու համար կաններ, որ տարեկան միջին թուով 100000 գիրք և 25000 պարբերական թերթ է ստացւում։ Այս պահապանութեան փարկի ազգային մատենադարանը, որի ձեռագիրների բազմահատոր ցուցակը տպւում է 1895 թուից։ Հենց միայն յունարէն ձեռագիրների թիւը հասնում է 4700-ի։ Միւնխէնի մատենադարանը մի միլիոնից աւելի գիրք ունի, Բերլինի և Վիեննայի արքայական մատենադարանները նոյնպէս աշխարհիս առաջնակարգ հաստատութիւններից են։ Գերմանիայում խրաքանչիւր համալսարան և իշխանական տուն իւր մատենադարանն ունի, չհաշուելով անթիւ քաղաքային և մասնաւոր անձանց մատենադարանները։ Անցեալ տարի գիտնական թերթերը մեծ գեղատեսիլ են յայտնում Իտալական պետութեան գէմ, որովհետեւ շատ քիչ է ծախսւում մատենադարանների համար։ Վիկտոր Էմանուէլի անունով հիմնւած Հռոմի մատենադարանը տարեկան 100000 լիւրաց էր ծախսւում և այդ համարւում է շատ քիչ։ Իտալիայի ամենից նշանաւոր մատենադարանը, բացի վերոյիշեալից, Ֆլորենցիայինն է, որ միայն 18000 ձեռագիր ունի, երաժշտութեան վերաբերեալ գրւածքներ միայն 23000։

Այս թեթեւ տեղեկութիւնները յայտնում ենք ջոյց տալու համար, թէ ինչքան մեծ ուշադրութիւն են դարձնում եւրոպական քաղաքակիրթ ազգերը մատենադարանների պահպանութեան և ճախութեան վրայ։ Ազգերի պարծանքը նոյն մատենադարաններն ու հնութեանց և արուեստից թանգարաններն են կազմում։ Խրաքանչիւր տարի Գերմանիայում մատենադարանապետների ընդհանուր ժողով է դաւաքւում, ուր սկզբունքներ են որոշւում ընդհանուր խորհրդակցութեամբ մատենադարանները հարբատացեալ, լաւ պահպանելու և գիտնականներին մատչելի դարձնելու համար։ Անցեալ տարի Մարբուրգում դաւաքւեցաւ գերմանական մատենադարանապետների ընդհանուր ժողովը, որին մասնակցւում էին 65 հոգի, որպէս ներկայացուցիչ այլ և այլ մա-

տեղնադարաններէն Վիտտիթեան մէջ մատենադարանադեմոսթիոնը մի մասնաճիւղ է այժմ: Նոյն իսկ մատենադարանն թերթ կոչ այդ նպատակի համար:

Գ.

Սակայն մատենադարանի դադարադրնոր չէ. նախաքրիտոնէական ժամանակներում ևս քաղաքակիրթ ազգերը մեծ խնամք էին տանում մատենադարաններէ կազմութեան և պահպանութեան համար: Նինուէի աղիւսէ սեպաձև արձանագրութիւնների մատենադարանը յիշեցինք առաջ, որ բրիտանական թանգարանի զարդն է կազմում այժմ: Պաղմէոս Սասերի (+280թ.) հիմնած ճախ մատենադարանը յայտնի է ամենքին պատմութիւնից: Բայց Մատենադարանի գաղափարը շատ էական նշանակութիւն է ունեցել նաեւ բրիտոնէական եկեղեցու համար: Եկեղեցական մատենադարանի ծագումը կապուած էր քրիստոնէական գիտութեան ծագման հետ: Եկեղեցու զարգացման հետ տնօրոժեշտ էր դարձել քրիստոնէական գիտութիւն մշակել՝ մասամբ դնոստիկեան փիլիսոփայական շարժումների դէմ մարտերու և մասամբ հելլենական փիլիսոփայութեամբ կրթուած նորագարձ քրիստոնեաներին բուսականութիւն տալու: Այս կարիքն զգացուած է ամենից առաջ Աղէքսանդրիայում, և այնտեղի քրիստոնէական գիտական դպրոցը ամենամեծ ազդեցութիւն է ունեցել առաջին մատենադարանների ծագման խնդրում: Առաջին եկեղեցական մատենադարանը, որի մասին տեղեկութիւն ենք ստանում Եւսեբիոս Կեսարացու պատմութիւնից՝ երուսաղեմի մատենադարանն է, որ հիմնել է Աղէքսանդր երուսաղեմացին Գ. դարու քսանական թուականներին: Երկրորդ և աւելի նշանաւոր մատենադարանը Կեսարիային էր, որ հիմնել էր Եւսեբիոս Կեսարացու սրտագին բարեկամ Պամփիլոս երէցը: Կեսարիայի այս երէցը Գ. դարու ամենանշանաւոր և համակրելի քրիստոնեայ անձնաւորութիւններից մէկն է, քրիստոնէական գիտութեան հովանաւոր

և որաշուքան, ինքն անձամբ արտագրում էր Օրիգինէսի գրուածքները, Ս. Գրքեր, որոնց օրինակները մինչև այժմ էլ կան: Մեր մատենադարանի մի քանի ձեռագիրների մէջ Փիլիմոնի թղթի վերջում մի նկատողութիւն կայ, որ ցոյց է տալիս, թէ Հայոց թարգմանութեան օրինակն ևս (Պողոսի թղթերի համար հաստատ) Պամփիլոսի ձեռագիրների արտագրութիւնից է եղել*: Պամփիլոսի մատենադարանի հիմնական մասը հաւանօրէն կազմում էին Աղէքսանդրիայի դպրոցի նշանաւորագոյն ուսուցչի՝ Օրիգինէսի գրուածքները, որ յետոյ ընդարձակելով նուիրեց Կեսարիայի եկեղեցուն: Այս երկու մատենադարանին՝ յատկապէս Կեսարիայի մատենադարանին ենք պարտական, ինչ որ գիտենք քրիստոնէական առաջին երեք դարերի մասին. օրովհետեւ Եւսեբիոս իւր պատմութեան նիւթը բարձր այս երկու մատենադարանից է քաղել: Կեսարիայի և Երուսաղէմի օրինակին են հետեւում և միւս նշանաւոր եպիսկոպոսութիւնները: Ամենայն հաւանականութեամբ եկեղեցական հարուստ մատենադարաններ կային Աղէքսանդրիայում և Անտիոքում, ուր ծաղկում էին երկու միմեանց հակառակ ուղղութեան հետեւող գիտական դպրոցները: Եղեսայի գիտական դպրոցն ևս ունէր իւր մատենադարանը, հովմի գիտանի օկղբնաւորութիւնը չորրորդ դարից են հաշուում: Այնուհետեւ վանականութեան զարգացման հետ՝ բազմանում է և վանական մատենադարանների թիւը թէ արեւելքում և թէ արեւմուտքում, գիտութեան կեդրոն վանքերն են դառնում՝ իրենց մատենադարաններով, որոնց մասին երկար ճառելը մեր խնդրից դուրս է:

*Օրինակ № 359, 531^բ. Գրեցի և կարգեցի ըստ կարի Ստեփիրովն զգիրս Պաղոսի առաքելոյ յաւրինալ գիւրահաս ընթերցուածովք եղբարցք մերոց, յորոց յամենեցունց չմեղադրութիւն յանդրգնութեանս իմոյ հայցեմ: Զի աղաւթիւք որ վասն մեր լինիցին, զիջանէն ձեր ըստ իս ընդունիցիմ, Ընդաշխակցան զիսա այս ընդ կեսարացոց աշխակաց, որ կան յորինդս ցոյց արոյն Պամփիլոսայ իմովք մեռաւ գրեալ:

նոյնը նկատում ենք և Հայոց մէջ, որ իւր զարգացման հասնում է ժ. դարից սկսած: Հաղբատ և Սանահին, Տաթև վանական մատենադարաններ ունէին: Տաթևի գրատունը հիմնուեցաւ թ. դարում Սիւնեաց Թովհաննէս եպիսկոպոսի ձեռքով, բայց հետզհետէ աւելի ընդարձակուեցաւ նոյն վանքի վարդապետների գրատունը: Վաստակներով և արտագրութիւններով Օրբելեան օգտուել է յատկապէս Տաթևի գիւանատան թղթերից, որոնցից մի քանիսը բառացի ընդօրինակում է իւր պատմութեան մէջ: Գրիգոր Տղայի և Տուաէորդութիւնների մէջ յիշում են Հաղբատ—Սանահինի և Հայրապետական Աթոռի մատենադարանները, Ռուբինեանց արքայական մատենադարանի գոյութեան մասին տեղեկութիւն ենք ստանում Ալիշանի Սիւտանից (եր. 224): Մեր նպատակը չէ մի առ մի թուել Հայոց մատենագրութեան մէջ յիշուած մատենադարանները, այսքանն էլ բաւական է ընթերցողներին համոզելու, թէ մատենադարանի զաղափարը եկեղեցու համար կենսական նշանակութիւն ունեցող հաստատութիւն է եղել ամենավաղ ժամանակներից սկսած:

Դ.

Հայոց վանքերի նախկին մատենադարաններն այլ ևս գոյութիւն չունին, բարբարոսութիւնն ու ձախորդ հանգամանքները աւերակ դարձրին այն հաստատութիւնները, ուր երբեմն ծաղկում էր ժամանակի գիտութիւնը, ուր անձնուէր վանականները չնայելով ամեն տեսակ նեղութիւններին՝ արտագրում և տարածում էին նախնեաց թագած հոգեւոր ժառանգութիւնները: Սակայն բոլորովին անսխիւթաբ չենք, չլիշելով երկրորդական վանքերի ժողովածուները՝ մի քանի կեդրոններ ունինք, ուր հատարւած են նախնեաց ձեռագիրների մնացորդները: Այդ կեդրոնների մէջ առաջին տեղն է բռնում Մայր Աթոռի մատենադարանը իւր 3800-ի չափ ձեռագիրներով, եթէ խաչիկ վարդապետի ժողովածուն էլ հա-

շուենք, որ խոստացել է Մայր Աթոռին նուիրել: Մատենադարանին կից է և Հայրապետական գիւանը, որն այժմ հետզհետէ կարգի է բերւում և արժանի է առանձին ուշադրութեան: Մեր եկեղեցու պատմութեան գլխաւոր աղբիւրը այսուհետեւ գիւանատան թղթերը պիտի լինին, ուրեմն և նոյնչափ խնամքով պէտք է պահպանուին, պակասներն այլ և այլ գիւաններից արտագրուին, ինչպէս երբեմն ձեռագիրները:

Մայր Աթոռի մատենադարանը մեր եկեղեցու և ժողովրդի համար մի անգնահատելի գանձ է, մեր նախնեաց հոգեւոր կեանքի արժաններն այդ փոշիներով ծակուած ձեռագիրների մէջ են թաղնուած, բայց միմիայն ձեռագիրները բաւական չեն գիտնական աշխատութիւններ կատարելու համար: Այդ անգին ժառանգութիւնը շահեցնել կարող ենք այն ժամանակ, երբ նոյն առումնասիրութեան համար անհրաժեշտ օժանդակ միջոցներ ունենանք ձեռքի տակ: Տարաբաղդաբար այս կողմից աղքատ է մեր մատենադարանը, վերջին Հայրապետները որքան ուշադրութիւն են դարձրել ձեռագիրների և գիւանատան ճօխութեան վերայ, նոյնքան անսխիւթ են եղել տպագրուած գրքեր ժողովելու վերաբերութեամբ: Սակայն այդ անսխիւթութիւնը առնուսումնասիրութեան հետեանք չէր, այլ այն թիւրիմացութեան, թէ ձեռնարանի մատենադարանը բաւական է չլիմիաձնի համար, մանաւանդ շատ սուղ են Մայր Աթոռի միջոցները: Գրեթէ մեծագործ կաթողիկոսը, օրինակ, որ մեր մատենադարանը ճոխացրել է ձեռագիրներով, ձեռնարանի հիմնարկութիւնից յետոյ անուշադրութեան է մատնել տպագրուած գրքերի մատենադարանը: Այնուհետեւ վանական մատենադարանի միակ եկամուտը հանգուցեալ մարանների գրքերն են եղել և վերջերս ցանցատեղերով ստացուած ընծաները, խնամք և ուշադրութիւն վայելել է միմիայն ձեռնարանի մատենադարանը, որի գրքերի թիւն այժմ 18000-ից աւելի է, այն ինչ վանական մատենադարանինը 3000-ից չէ անցնում: Սակայն Հայեկով թուի սակաւութեան

վանական մատենադարանն այն առաւելութիւնն ունի, որ նորա գրքերը բացառապէս հայագիտական են և շատերը հազուադիւս, հին, թանկագին տպագրութիւններ:

Դէպի վանական մատենադարանը ցոյց տուած այդպիսի անուշագրութիւնը մի սխալ էր, որ այժմ ուղղել է կամենում ներկայ Ս. Հայրապետը: Որքան և կարեւոր էր ձեռնարանի մատենադարանի գոյութիւնը, չպէտք է զարգանար ի միաս վանական մատենադարանի: Երկու մատենադարանները կարող են իրար լրացնել, բայց ոչ երբէք իրար տեղ ընեն. մէկը դպրոցական մատենադարան է, իսկ միւսը պէտք է ազգային, կեդրոնական—հայագիտական մատենադարան լինէր: Ձեռագրատան հետ անհրաժեշտ էր ունենալ տպագրուած գրքերի մի այնպիսի ժողովածու, որ զտնայում տար հայագիտութեամբ զբաղուող օտար և հայ բանասէրներին: Ուրիշ ոչ մի տեղ հնարատութիւն չկայ, և ուրիշ ոչ մի տեղ պատշաճ չէ հայագիտական, կեդրոնական մատենադարան ունենալ, բայց եթէ Մայր Աթոռում, ուր գտնուում է հայ ձեռագիրների ամենամեծ ժողովածուն: Հոգեւոր Տէրը, որ Վարազայ վանահայրութեան օրերից ազգային հնութեանց ժողովող է եղել, նոր հիմնած թանկարանի հետ հաճել է իւր Հայրապետական բարձր ուշադրութիւնը դարձնել նաև վանական մատենադարանի վերայ: Այս տարուանից ն. Սրբութեան հրամանով վանական ծախսերի նախահաշուի մէջ 200 ռ. է նշանակուած մատենադարանի համար միմայն գրքեր գնելու նպատակով (միւս ծախսերի համար վանական կառավարութիւնը պիտի հոգայ): Բացի սորանից ընթերցարանի և «Արարատ»-ի խմբագրութեան համար պարբերական թերթեր բերելու համար նշանակուած է 150 ռ., որ տարուայ վերջում դարձեալ վանական մատենադարանին պիտի յատկացուի: Այսպիսով տարեկան 350 ռ. է նշանակուած մատենադարանը ճոխացնելու համար, որ մի չնչին գումար է, թէև իրրեւ սկզբնաւորութիւն չառ ուրախալի:

Դարձեալ Ս. Հայրապետի ցանկութեան համեմատ էր, որ պ. Աւետիք Դուկասեանը

բաւական մեծ նուիրաբերութիւն արաւ Պօլսում մի անձնաւորութեան մօտ եղած պարբերական թերթերի ժողովածուն գնելու, որ վաղուց ստացուած չէ: Մայր Աթոռում:

Ե.

Հոգեւոր Տիրոջ կարգադրութեամբ մեր վանական մատենադարանի համար մի նոր շրջան է սկսում. բայց նորա բարի ցանկութիւններն էլ անկատար կմնան, եթէ մեր բանիմաց հասարակութիւնը աջակցութիւն ցոյց չտայ Հայրապետական Աթոռի հովանու ներքոյ գիտնական, լիակատար մատենադարան կազմելու խնդրին: Այդ պատճառով հարկ ենք համարում մի քանի խօսքով ծրագրել հայրապետական Աթոռի մատենադարանի սահմանը, որպէս զի հասարակութեան համար էլ պարզ լինի, թէ ինչ բանի համար նորա աջակցութեանն ենք դիմում: Եւրոպական մօրով, ինչպէս արքայական մատենադարաններն են, ուր հաւաքուած լինին գիտութեան բոլոր ճիւղերին վերաբերեալ աշխատութիւնները, մատենադարան կազմել անկարող ենք: Պէտք է սահմանափակենք մեր մատենադարանի կոչումն այն չափով, որքան անհրաժեշտ է մեր եկեղեցու և ժողովրդի համար: Մայր Աթոռի կոչումը հոգեւոր է. այդ պատճառով էլ նորա հովանու տակ հաստատուած մատենադարանի կեդրոնական նպատակը պիտի լինի նախ եկեղեցու հոգեւոր—քաղաքակրթական կեանքի յայտարարը լինել իւր մէջ բովանդակած գրքերով և ձեռագիրներով: Այս սահմանի մէջ են մտնում ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցու համար նշանակութիւն ունեցող գրական երևոյթները—Ս. Գիրքը և նորա մատենագրութիւնը, եկեղեցական հայրերի գրուածքները, ժողովների կանոններ և գործեր, որ մեր եկեղեցական կանոնադրական դարգացման ուղղութիւն են տուել: Այս նախնեաց մատենագրութիւնը, արուեստը և նոցա մասին կատարուած ուսումնասիրութիւնները հայ կամ օտար լեզուներով:

Հայերն իրրեւ քրիստոնէայ ազգ քա-

դարակրթական փոխադարձ յարաբերութիւն են ունեցել Ասորիները, Բիւզանդացիները և Վրացիները հետ. մասնաւանդ հայոց և Բիւզանդացիների յիտմը այնքան սերտ էր, որ հայոց մատենագրութիւնը և ընդհանրապէս քաղաքակրթական կեանքը ընթանում էր այն դարկերի համեմատ, որ արեւմուտքից էր գալիս։ Քրիստոնէական շրջանի հայագիտութիւնը որոշ չափով կարելի է բիւզանդական գիտութիւնների ճիւղ համարել, նոյն իսկ բիւզանդական մատենագրութեան մէջ ցրտած տեղեկութիւնները հայոց մասին քիչ չեն։ Ուրեմն մեր վանական մատենագրանի մէջ սիրով պիտի հիւրնկալուին այն գրքերը, որ վերոյիշեալ ազգերի յարաբերութեան համար ազբիւր են կամ ուսումնասիրութիւն, կամ որ և է կերպով առնչութիւն ունին։ Այս քրիստոնէայ ազգերից հայերի հետ դարերով յարաբերութիւն են ունեցել Պարսիկները, Արաբներն ու Տաթարները, քաղաքակրթապէս ևս իրենց լուսն և վատ ազդեցութիւնը թողնելով հայոց հոգեւոր կեանքի վերայ, այս յարաբերութեան վերաբերեալ ազդեւորներն ու ուսումնասիրութիւնները նոյնպէս Մայր Աթոռի մատենագրանի մաս պիտի կազմեն։ Ներկայ ժամանակը լիակատար սրտակերացներու համար պիտի հաւաքուին եւրոպական և հայ լեզուներով հրատարակուած բոլոր գրքերը, որ առնչութիւն ունին մեր կեանքի և երկրի հետ։ Այս սահմանից դուրս չեն օտար լեզուներից կատարուած հայ թարգմանութիւնները կամ ընդհակառակն, որովհետեւ թարգմանութիւններով ամենից հեշտ է որոշել երկու ազգի քաղաքակրթական փոխադարձ ազդեցութիւնը։ Վերջապէս այս բոլորի վերայ պէտք է աւելացնել հանրագիտական մի քանի բառարաններ և դրքեր, որ անխտիր պէտք են գալիս ամեն մատենագրանում։ Ահա մի քանի խօսքով այն ծրագիրը, որով պէտք է առաջնորդուել Մայր Աթոռում կեդրոնական հայագիտական մատենագրան կազմելու ժամանակ։

2.

Այսպէս պէտք է չափաւորենք մեր մա-

տենագրանի կոչումը, եթէ գրական նպատակի հասնել ենք կամենում։ մեծ փառք և պատիւ կլինի Մայր Աթոռի և մեր ժողովրդի համար, եթէ մի քանի տարուց յետոյ հնարաւորութիւն ունենանք հայագիտութեամբ զբաղուող հայ և օտար բանասէրներին յիւ բաւականութիւն տալ։ Ինքնին հատկանալի է, որ գորտնով աւելի ևս կ'ամրանայ Մայր Աթոռի միտքանների մէջ գիտութեամբ զբաղուողների թիւը։ Եւ այդ շատ կարեւոր է, եկեղեցու բարոյական յառաջադիմութիւնը պահանջում է ոչ միայն վարչական, տնտեսագէտ, այլ և գիտական վանականներ առնեալ։ Եկեղեցու կոչումը հոգեւոր է, իսկ գիտութիւնը հոգեւոր կեանքի գլխաւոր երակներից մէկն է։ Ճշմարիտ է, մատենագրանի համար նշանակուած դուրս շատ չնչին է, ապագայում Մայր Աթոռը լիակատար կլինի աւելի զոհողութիւններ անել, եթէ հանգամանքները ներեն։ Ըայց անիրագործելի չէ, եթէ պակասը լրացնելու պարտաւորութիւնը բանիմաց և կարող հասարակութիւնը յանձն առնէ։ Կատարելու։ Մինչև այժմ հասարակութեան անակցութիւնը տարաբաղդաբար շատ թոյլ է եղել այս գործի մէջ։ Չհաշուենք որ, Ղուկասեանի խօշոր նուէրը, որի մասին յիշեցինք վերև, չհաշուենք նաև հրատարակչական ընկերութիւնը, որ ամեն տարի իւր սպառնալից մի մի օրինակ ուղարկում էր մեր մատենագրանին, շատ հազուադէպ են փոքր ի շատէ կարեւոր գրքեր նուիրուները։

Մակայն լուսմաներով ևս կարելի է գնահատելի գործեր կատարել, եթէ հետեւողական և անըզհատ կերպով հասնեն այդ լուսմաները։ Մենք կկամենայինք մեր բոլոր հրատարակիչների, բանասէրների, հեղինակների և թարգմանիչների համար օրինակ լինէր այն բարի սովորութիւնը, որ մի քանի հայ և օտար բանասէրներ ցոյց են տալիս դէպի մեր մատենագրանը, անընդհատ ուղարկելով իրենց բոլոր հեղինակութիւններն ու թարգմանութիւնները։ Այդպիսով հնարաւորութիւն կունենայինք մեր ձեռքի տակ եղած փոքր դուրսարը եւրոպական լեզուներ

րով հրատարակուած հայագիտական աշխատասիրութիւններն համար գործադրելէ թող մեր այս առաջարկութիւնը օտարօտի չեղեայ ընթերցողներն համար: Ամենահարուստ մատենագարաններն իսկ իրենց գրքերի մեծ մասը նուէր են ստանում: Մենք յիշեմք միայն մի դէպք, որ կցանկայինք օրինակ լինէր և հայ հատարակութեան համար: Պրանկ—պրուսական պատերազմի ժամանակ, երբ կործանուեցաւ Ստրասբուրգի մատենագարանը, ուսուցչապետ և մատենագարանապետ Բարակը մի հրաւեր ուղղեց գերմանական ժողովրդին՝ նուէրներով ծածկելու այդ մեծ կորուստը: Նորա հրաւերը արձագանք գտաւ բանիմաց հասարակութեան մէջ. հրատարակիչներ, հեղինակներ, հաստատութիւններ և մասնաւոր անձինք այնքան դրբեր ուղարկեցին, որ կարճ ժամանակի մէջ կարելի եղաւ օրինաւոր մատենագարան կազմել:

Մայր Աթոռում կեդրոնական մատենագարան կազմելու գաղափարը նոր չէ. մի քանի տարի առաջ հայ լրագրութեան էջերում հարց էր ծագած այդ մասին, յոյս ունինք որ այժմ աւելի եռանդով կաշակցէ նա այս գաղափարի իրագործման:

Սպասենք և յուսանք:

Գ. Վ. Յովսէփեան.

ՄԱՅՐ ԱԹՐՈՒ

Դեկտ. 27-ին անսպասելի կերպով լուր տարածուեցաւ ձեմարանում, թէ Հոգեւոր Տէրը իւր օրհնարեր այցելութեամբ կամենում է պատուել ձեմարանը և իւր ճանապարհորդութիւնից առաջ հայրական խրատներ ապա ձեմարանի սաներին: Տօներն պատճառով դադարած էին դասախօսութիւնները և ուսուցիչներ չկային ձեմարանում բոցի վարչութեան անդամներէ: Սակայն մի քանի բոպէում Վեհի այցելութեան լուրն ստանալուն ա՛յ՜ ձեմարան հաւաքուեցան վարդապետ և

սպառ աշխարհական ու սուրբիչներէ մի քանիսը և Հոգեւոր Տիրոջ հ. Տեսչի հետ Հանդիսարան առաջնորդեցին, ուր հաւաքուել էին աշակերտները: Հոգեւոր Տէրը հաճեց աշակերտներին այլ և այլ խրատներ ասել, յիշեցնելով Փրկչի ծննդեան տօնի մերձաւորութիւնը. իր իւր ականատես Պաղեստինի սուրբ վայրերի և Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց միաբանութեան ծննդեան տօնի հետ կապուած սովորութիւնների մասին տեղեկութիւններ յայտնեց: Ի վերջոյ օրհնեց ուսուցչական խումբն ու աշակերտութիւնը, յայտնելով, որ իւր հայրական խնամքը ձեմարանից անպակաս պիտի անէ, նոյն իսկ իւր բացակայութեան ժամանակ: Ապա հանդիսարանից դուրս գալով հաճեց Ն. Սրբութիւնը մի քանի բոպէ հանդստանալ հ. Տեսչի տեղեկումից ուր հաւաքուած էր և ներկայ ուսուցիչների խումբը: Երգիչները Ս. Հայրապետի անուան նուիրուած և ժաղովրդական երգեր էին երգում՝ զուրբ:

Ս. ՎԵՀԻ ԶԱՆԱՊԱՐ ՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ.

Դեկտ. 28-ին Հոգեւոր Տէրը Մայր Աթոռից Երևան գնաց, այնտեղից Սեան Սէրբասնորատու և սպա կարևոր դործերի պատճառով Տփլիս ուղևորուելու համար: Հոգեւոր Տիրոջ մինչև կառք նսանչն առաջնորդեց ամբողջ միաբանութիւնը, իսկ ձեմարանի դարբասի առաջ փողոցի երկարութեամբ շարուած էին ձեմարանի աշակերտներն իրենց վերակացունելով, ներկայ ուսուցիչներով տեսչի հ. օգնականի հետ: Ն. Սրբութեան մինչև Երևան ճանապարհ դրին Գարեգին Սաթուհեան, Աշոտ, Կարապետ, Եղնիկ և Գ. Յովսէփեան վարդապետները:

—Ապա Ն. Սրբութիւնը 29-ին Երևանից դուրս գալով՝ դիշերել է Սուխոյ — Գնդանում և միւս օրը Ելինովկա հասել. Սեանի միաբանութիւնն այստեղ ընդ առաջել է իւր Հոգեւոր Տիրոջ և յաջող նաւարկութեամբ կղզին առաջնորդել: Ցարեմովն Ն. Սրբութիւնն հաճել է անցնել Սեանում, միաբանութեան հետ: Այնտեղ երկու օր հանդստանալուց յետոյ Ն. Վեհութիւնը յունուարի 3-ին շարունակել է իւր ճանապարհը և 4-ին առաւօտեան